

KRISTIANSAND TINGRETT

Dok 2

Justis og Beredskapsdepartementet
Postboks 8005 Dep.

0030 Oslo

Deres referanse

Vår referanse

Dato

14-189250ADM-KISA

23.03.2015

Høring – NOU 2014:10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern

Det vises til høringsbrev av 25. november 2014, med frist for hørings svar 27. mars 2015. Kristiansand tingrett har følgende bemerkninger til utvalgets rapport:

Skyldevne

Utvalgets valg av prinsipp

Utvalget går inn for å videreføre det medisinske prinsipp, framfor et blandet/psykologisk prinsipp, men i noe modifisert form.

Kristiansand tingrett har ikke sterke oppfatninger om hvilket prinsipp som bør velges, men vil påpeke at utvalgets redegjørelser rundt valg av prinsipp framstår som noe skjev sett ut fra den debatten som har vært rundt temaet. Rapportens framstilling av de ulike hensyn synes langt på veg å være styrt av den konklusjon som utvalget trekker. Det er egnet til større ettertanke enn hva som framgår av rapporten at Norge er forholdsvis alene om å ha et medisinsk prinsipp, framfor et blandet prinsipp.

En sentral begrunnelse for utvalgets valg av prinsipp, er at det er en alminnelig oppfatning i medisinsk-faglige kretser at psykosen rammer sinnet i sin helhet, slik at et årsakskrav eller et krav om manglende innsikt i straffbarheten ikke vil være egnet som selvstendige avgrensningskriterier. Samtidig går det fram at det rettslige psykosebegrepet som utvalget foreslår vil være snevrere enn det medisinske, og først og fremst skal basere seg på rettens vurdering av tiltaltes skyldvne. Allerede dette innebærer en relativisering av psykosebegrepet. Dersom det først skal foretas en innsnevring av det rettslige

Postadresse Postboks 515 Lundsiden, 4605 Kristiansand S	Sentralbord 38 17 63 00	Saksbehandler Anne Torill Koland	Bankgiro 7694.05.14823	Organisasjonsnummer 974732998
---	-----------------------------------	--	----------------------------------	---

Kontoradresse Tollbodgt. 45, 4614 Kristiansand S	Telefaks 38 17 63 01	Telefon 38 17 63 07	Ekspedisjonstid 0800-1545(0800-1500 (15/5-14/9)	Internett/E-post kristiansand.tingrett@domstol.no
--	--------------------------------	-------------------------------	--	---

psykosebegrepet, ut fra styrken i psykosen, kan det argumenteres for at det rasjonelt sett også vil være et relevant moment hvor sterk sammenheng det har vært mellom psykosen og handlingen. Handlingen i seg selv vil kunne utgjøre ett av momentene ved vurderingen av tiltaltes tilregnelighet, og den løsningen som er valgt vil kunne føre til at det i praksis likevel vil bli lagt vekt på sammenhengen mellom handlingen og tiltaltes psykiske tilstand.

Valg av prinsipp er også begrunnet med hva som vil styrke rettens rolle overfor de sakkyndige. Det savnes i denne forbindelse en nærmere analyse av i hvilken grad valg av prinsipp har hatt betydning for de sakkyndiges rolle overfor retten i land som har valgt en annen løsning, jf. rapporten kap. 7.

Det savnes også en nærmere presisering av om og i hvilken grad utvalgets forslag til endring i straffeloven § 44 er ment å innebære en endring sammenlignet med dagens forståelse av psykosebegrepet i § 44. Utvalget foreslår at tilstander som kan sammenlignes med psykose også skal kunne lede til straffrihet, men det går ikke klart fram om man med den endrede formuleringen av § 44 som skal fange opp disse tilfellene, og som samtidig indirekte beskriver psykosebegrepet, har ment å foreta vesentlige endringer sett opp mot dagens psykosebegrep etter straffeloven § 44. Dersom det er ment å foreta en innsnevring av psykosebegrepet, ville det vært av interesse hvilke konkrete tilfeller man tenker seg at vil falle utenfor det foreslåtte psykosebegrepet, som i dag faller innenfor. Rapporten formulerer konklusjonen slik at det er tale om et "noe modifisert" medisinsk prinsipp, sammenlignet med dagens medisinske prinsipp, uten at den praktiske forskjellen er klart beskrevet.

I forslaget til endring av straffeloven § 44 første ledd er det tatt inn en presisering om at det er "den som retten anser" for å ha vært psykotisk, som ikke skal straffes. Dette er begrunnet med et behov for å tydeliggjøre rettens selvstendighet overfor de sakkyndige. Så lenge ikke annet framgår av en lovbestemmelse, er det imidlertid alltid avgjørende hvem "retten anser" for å fylle lovens vilkår. Det virker derfor kunstig å ta inn en slik presisering i lovverket på ett bestemt område. Rent umiddelbart kan det forstås slik at retten gis en større skjønnsfrihet enn ellers, hvilket ikke er meningen. Rettens uavhengighet av vurderingene til rettsoppnevnte sakkyndige er ikke en særlig problemstilling for straffesaker der retten må ta stilling til spørsmål om tilregnelighet, jf. alt fra saker etter barneloven og barnevernloven til personskadeerstatningssaker og saker etter avhendingsloven. Det kan i så måte også vises til straffeloven § 44 annet ledd og forslaget til endringer i denne, om psykisk utviklingshemming i høy grad og lignende tilstander, der samme problemstilling er høyst aktuell, men der rettens suverenitet ikke er foreslått presisert. Det kan ikke være slik at det blir en ny kilde for forståelsen av rettens selvstendige stilling hvorvidt lovteksten inneholder en presisering av at det er retten som fastsetter om lovens vilkår er til stede. Dersom meningen er å tydeliggjøre at det er tale om et rettslig psykosebegrep og ikke et medisinsk, kan dette alternativt gjøres ved å ta inn en egen definisjon av psykosebegrepet, og at dette gjøres på en tydeligere måte enn ved å beskrive dette indirekte ved omtalen av de lignende tilfeller som også skal unntas straff.

Kristiansand tingrett støtter forslaget om at det uttrykkelig følger av straffeloven § 44 at straffriheten også gjelder for personer med tilstander som må likestilles med psykose, og personer som er tilsvarende svekket som personer som er psykisk utviklingshemmet i høy grad.

Beviskravet ved tilregnelighetsbedømmelsen

Etter å ha gjennomgått ulike momenter, konkluderer utvalget med at ingen argumenter med tyngde taler for at beviskravet bør være annerledes ved spørsmålet om tilregnelighet enn ved de øvrige straffbarhetsvilkår. Etter Kristiansand tingretts oppfatning innebærer dette en mindre vektlegging av de momenter som taler for et lavere beviskrav enn det disse momentene fortjener. Etter Kristiansand tingretts oppfatning er det flere momenter som med tyngde taler for et noe lavere beviskrav. Det er disse momentene som er bakgrunnen for at det gjennom rettspraksis har utviklet seg et noe lavere beviskrav, og som det i dag er dekning for å hevde at er gjeldende rett. Det er i denne forbindelse tilstrekkelig å vise til Oslo tingretts grundige drøftelse av beviskravet i 22. juli-saken. De momenter som med tyngde taler for et noe lavere beviskrav, illustreres i særlig grad i saker der tiltalte selv ønsker å bli behandlet som tilregnelig og alternativet er dom på overføring til tvungent psykisk helsevern.

Utvalget foretar en omfattende drøftelse av hvilket prinsipp som skal legges til grunn for straffrihet. Valg av prinsipp – fullt ut medisinsk prinsipp, moderat medisinsk prinsipp eller et blandet prinsipp, vil åpenbart ha betydning for hvem som blir funnet skyldig der man befinner seg i grenseområdet for hvem som bør rammes av straff eller ikke. Utvalgets omfattende drøftelse viser at det ikke er naturgitt hvor man velger å trekke den nærmere grensen for straffrihet. Dette vises også av den store variasjonen mellom ulike land som ellers kan sammenlignes når det gjelder grad av rettssikkerhet. Et noe lavere beviskrav må antas å først og fremst få betydning for tilfeller som befinner seg i dette grenselandet, og ikke for de klare tilfellene av utilregnelighet. Selv om det, som utvalget understreker, er et viktig prinsipielt skille mellom faktisk tvil og juridisk tvil, vil dette i grensetilfellene kunne være et utfordrende skille rent praktisk, særlig ved et skjønnsbasert modifisert medisinsk prinsipp slik utvalget foreslår. Det vil ved et strengt beviskrav kunne bli en problemstilling om den juridiske grensen skal strekkes i saker der man mener at det riktige vil være å domfelle. Det er en forholdsvis ofte forekommende problemstilling at tiltalte, særlig dersom tiltalte har rusproblemer, sliter med psykiske problemer, har vært innlagt på psykiatrisk avdeling, og har ulike symptomer som kan forstås som symptomer på psykose. Det kan også ha vært psykoseutbrudd, men som etter stor grad av sannsynlighet har vært rusutløst. Det vil også være forholdsvis enkelt å skape en viss tvil om tilregnelighet ved å påstå psykotiske symptomer som ikke er observerbare for andre. Spørsmålet om beviskravets styrke er derfor et ytterst praktisk spørsmål, der man bør være åpen om at det også foreligger praktiske hensyn knyttet til bevisvurderingen i disse sakene, og som bør tas med i den totale vurderingen. En rent prinsipiell tilnærming til spørsmålet om beviskravets styrke ut fra begrepet "skyld", er egnet til å tilsløre at det ved spørsmål om tilregnelighet er en glidende overgang mellom de

ulike medisinske diagnoser, mellom hva som utgjør symptomer på psykose, mellom hva som rettslig og medisinsk benevnes psykose, og hvilke tilfeller som bør underlegges straff og ikke. Ulike land har da også løst spørsmålet om beviskrav ulikt – i angloamerikansk rett er spørsmålet om tilregnelighet i stor grad overlatt til hva forsvarer anfører. Sverige er i en særstilling, da tilregnelighet ikke utgjør en del av skyldspørsmålet men kun straffespørsmålet. Selv om svensk rettsstilstand ikke er ønskelig, er det egnet til å vise at spørsmålet om "skyld" befinner seg på et noe annet plan når det gjelder spørsmålet om tilregnelighet, sammenlignet med om en straffbar handling er begått eller ikke.

Selvforskyldt utilregnelighet

Utvalget foreslår å endre prinsipp fra at utilregnelighet som skyldes selvforskyldt rus ikke skal virke straffriende, til at det er selvforskyldt utilregnelighet som ikke skal virke straffriende. Etter Kristiansand tingretts oppfatning foretar utvalget ikke en tilstrekkelig bred drøftelse av spørsmålet, på den måten at utvalgets drøftelse også på dette punktet i stor grad har en prinsipiell form, og i liten grad tar opp i seg mer praktiske hensyn. Utvalget synes å ta utgangspunkt i inntak av alkohol – og at inntak "innenfor en ramme som er alminnelig akseptert i dagens samfunn", jf. s. 25, ikke skal kunne lede til straff dersom dette mot formodning fører til en sterk bevissthetsforstyrrelse. Det vil være vanskelig å ta stilling til hva som er alminnelig akseptert inntak av alkohol. Utvalgets forsøk på å presisere dette – "noen glass rødvin til maten" eller "noen halvliter med øl på et julebord", jf. s. 164, gir ikke særlig større klarhet. Det er uansett ikke dette som er foreslått som lovens kriterium, men om utilregneligheten er selvforskyldt. Det kan da tenkes at det vil bli gjort gjeldende at selv omfattende inntak av alkohol, eller inntak av illegale rusmidler – i store eller små mengder, erfaringsmessig ikke har ført til sterk bevissthetsforstyrrelse, og at utilregneligheten derfor ikke var selvforskyldt. Det vil dessuten ofte være vanskelig å føre bevis for hva tiltalte har inntatt og hvor mye, og hvilken erfaring han eller hun har med rusmidler. Det er et enklere bevistema å ta stilling til om rusen var selvforskyldt. Et kriterium om selvforskyldt utilregnelighet vil også kunne ha vanskeligere for å fange opp den praktiske problemstillingen i Rt-2008-1393, der det var spørsmål om tiltalte kunne klandres for det videre inntak av rusmidler der det videre inntaket skjedde i en situasjon med selvforskyldt rus. Da andelen straffbare handlinger som er begått i ruset tilstand er meget høy, har disse spørsmålene praktisk betydning. Det er vanskelig å se noen store samfunnsskadelige effekter av at ansvaret for handlinger begått i ruset tilstand er strengt. Der dagens regel gir uheldige utslag, kan dette fanges opp av straffeloven § 56 bokstav d, og i ytterste fall gi straffutsettelse ved atypisk rus, eventuelt at det gis en egen fakultativ straffrihetsregel for atypisk rus. Andre lands rett på dette området synes ikke å være enhetlig og egnet til å utgjøre noe sterkt argument for den ene eller andre løsning.

Utvalget har for øvrig heller ikke gått nærmere inn på om endring av prinsipp også bør få følger for straffeloven §§ 40 og 42, om at uvitenhet om faktiske omstendigheter eller manglende forsett som skyldes selvforskyldt rus, ikke virker straffriende. Ut fra utvalgets

begrunnelse ville det også vært naturlig å drøfte om disse bestemmelsene skulle vært endret tilsvarende, til å kun omfatte uvitenhet eller manglende forsett som er selvforskyldt – hvilket igjen viser de bevismessige utfordringene ved utvalgets forslag i de ikke sjeldne tilfeller der en straffbar handling er begått i ruset tilstand.

Forslaget til ny § 45 er formulert som en fakultativ straffileggelsesbestemmelse. Det framstår som prinsipielt betenkelig med fakultative straffileggelsesbestemmelser, uten klarere kriterier enn foreslått.

Det bemerkes for øvrig at den utvidelsen av straffansvaret som forslaget innebærer, til personer som på andre måter enn ved inntak av rusmidler bevisst setter seg i en tilstand der de blir utilregnelige, f.eks. ved manglende inntak av medisiner, støttes.

Følger av utilregnelighet

Flertallet foreslår å endre domstolloven § 72 slik at dom på overføring til tvungent psykisk helsevern ikke som sådan skal være til hinder for å være meddommer, jf. rapporten s. 141. Kristiansand tingrett er uenig i forslaget, og støtter mindretallet og den begrunnelse som er gitt av mindretallet. Bestemmelsen kan ikke ses på som et spørsmål om straff, men som en del av spørsmålet om tillit til domstolene. Det vises til forarbeidene, jf. Ot. Prp. nr. 22 (2006-2007) s. 49. Selv om en ellers straffbar handling er begått i psykotisk tilstand, og derfor er straffri, vil dette likevel normalt ha betydning for om vedkommende av allmennheten anses som skikket og innehaber av den nødvendige tillit for å kunne være meddommer. Bestemmelsen kan neppe anses som diskriminerende, slik det heter i rapporten, da hensynet til tillit til domstolene er et saklig hensyn med tung vekt. Det kunne tenkes et tidsmessig skille fra dommen, men dette vil neppe være tilstrekkelig ved de mest alvorlige handlingene. Vurderingen vil også kunne være annerledes dersom dom på tvungent psykisk helsevern ikke er avhengig av at det er utøvet et lovbrudd, men en slik endring bør ikke gjennomføres, jf. nærmere nedenfor.

Sakkyndighet

Sakkyndiges uavhengighet

Kristiansand tingrett er enig i at det settes fokus på de sakkyndiges uavhengighet, og da særlig på den måten at man er sikker på at de sakkyndige foretar sine vurderinger uavhengig av hverandre. Utvalget foreslår både at det fastsettes i ny § 165a i straffeprosessloven at den som ville vært inhabil som dommer ikke skal oppnevnes som sakkyndig, samt at det tas inn en ytterligere begrensning: "Oppnevning bør unngås når tilknytning til partene, andre sakkyndige eller andre forhold gjør at det kan reises tvil om den sakkyndiges uavhengighet eller upartiskhet". Det er noe uklart hva som vil følge av denne setningen, ut over domstolloven § 108 og straffeprosessloven § 142. I utgangspunktet er det grunn til å tro at

formålet med forslaget kan fanges opp av sist nevnte bestemmelser. Det bør dessuten unngås å formulere straffeprosessuelle bestemmelser som "bør"-regler, da dette skaper uklarhet ved om det er tale om en materiell regel eller ikke.

Tvungen psykiatrisk undersøkelse

Kristiansand tingrett er enig i at det som utgangspunkt settes en tidsramme for tvungen psykiatrisk undersøkelse etter straffeprosessloven § 167. I tillegg til de rettssikkerhetsmessige aspekter, vil en tidsramme kunne gi et tidsmessig påtrykk på de sakkyndige, da man ellers kan oppleve at det tar tid fra innleggelse til de sakkyndige påbegynner sitt arbeid.

Etterprøving av sakkyndige erklæringer

Det heter i sammendraget på s. 30 at "de fleste av våre 533 embetsdommere vil bare en sjelden gang få berøring med saker om strafferettslig utilregnelighet, hvis de i det hele tatt får det". Dette er en påstand som er vanskelig å forene med erfaringen til embetsdommerne i Kristiansand tingrett. En riktigere måte å uttrykke dette på, sett fra vår erfaring, er at disse spørsmålene oppstår "jevnlige". Dommere vil på denne måten også ha grunnlag for å stille spørsmål til de sakkyndige for å få en nærmere utdyping av de sakkyndiges rapport, samt grunnlag for å foreta en selvstendig vurdering av hvor godt fundert konklusjonene til de sakkyndige er. Det må i denne sammenheng nevnes at embetsdommere også jevnlig har saker om overprøving av tvungent psykisk helsevern etter lov om psykisk helsevern, hvilket også gir innsikt i ulike sider ved alvorlige sinnslidelser. Retten er i disse sakene sammensatt med en sakkyndig meddommer, hvilket er særlig egnet til å styrke embetsdommerens kunnskapsnivå. Kristiansand tingrett antar at andre tingretter behandler kompetansebehov på omtrent lignende måte som oss, ved at dommere selv kan dekke individuelle kompetansebehov ved å delta på sentrale kurs, eller ved at mer allmenne kompetansebehov også kan dekkes ved at tingretten selv arrangerer kurs for egne dommere. Spørsmål om tilregnelighet stiller seg ikke vesentlig annerledes fra en rekke andre kompetansebehov som den enkelte domstol og den enkelte dommer har ansvaret for å oppfylle.

Samfunnsvern

Vilkårene for særreaksjon

Kristiansand tingrett er enig i at muligheten for å idømme særreaksjon bør utvides noe, ut fra hensynet til samfunnsvern og den alminnelige rettsbevissthet.

Kristiansand tingrett er videre enig i at kravet til fare bør være mindre strengt der det er tale om viktige rettsgoder, slik som fare for drap, sammenlignet med der det truede rettsgodet ikke har samme viktighet.

Når det gjelder kravet til handling, foreslår flertallet i utvalget at det ikke lenger kreves at det er begått et lovbrudd. Kristiansand tingrett støtter på dette punktet mindretallets forslag, som krever at det foreligger et lovbrudd, og det vises til mindretallets begrunnelse. Dersom det ikke foreligger noe lovbrudd er det mer naturlig å ivareta samfunnsvernet gjennom administrativt ilagt tvungent psykisk helsevern, jf. farekriteriet i lov om psykisk helsevern § 3-3 første ledd nr. 3 bokstav b, framfor strafferettslige reaksjoner. Politiet kan opptre som tutor iht. § 3-6. Også mindretallets forslag favner vidt sammenlignet med dagens krav om "alvorlig" krenkelse, og det må vurderes om lovbruddet bør kvalifiseres i lovteksten, for at ikke loven skal favne for vidt.

Gjennomføring

Kristiansand tingrett er bekymret for at overføringsadgangen til kriminalomsorgen er gjort for snever. Det er særlig to praktiske tilfeller som bør vurderes nærmere. Det ene er at det i ettertid viser seg at tiltalte ikke var utilregnelig, men ble behandlet som dette ut fra de opplysninger som forelå på domstidspunktet, eventuelt ut fra prinsippet om at tvil skal komme tiltalte til gode. Det andre er at tiltalte var utilregnelig men oppnår en bedring i sinnslidelsen, som gjør at han eller hun ikke lenger har noe behandlingsbehov. I disse tilfellene vil opphold under psykisk helsevern være en ren oppbevaring ut fra hensynet til samfunnsvern, og der sykehusforetaket ikke vil ha noe tilbud om behandling men vedkommende vil oppta en behandlingsplass, samtidig som den innlagte vil kunne oppleve at slik innleggelse er stigmatiserende og at det er belastende å bo sammen med personer med alvorlige sinnslidelser. Gjentakelsesfaren, og behovet for samfunnsvern, vil kunne være til stede uavhengig av sinnslidelsen – grunnet ruslidelse, personlighetsavvik mv., og løsninger innenfor kriminalomsorgen vil kunne framstå som en mer human og hensiktsmessig ordning framfor ordninger innenfor psykisk helsevern. Dagens bestemmelse i lov om psykisk helsevern § 5-6 tolkes snevert for å unngå omgåelse av prinsippet om at utilregnelige ikke skal straffes. Dersom det først er slik at vedkommende ikke er sinnslidende, men samtidig skal holdes under samfunnets kontroll, er det imidlertid vanskelig å se noen grunn til at et sykehus skal ivareta samfunnsvernet framfor kriminalomsorgen. Dette forutsetter imidlertid at det utarbeides et eget opplegg i kriminalomsorgen som ikke har straffende preg, slik flertallets forslag til lovtekst lyder, jf. også de menneskerettslige forpliktelser. Flertallets forslag til lovtekst synes imidlertid ikke å ta opp i seg de praktiske tilfellene som er nevnt ovenfor. Det bemerkes også at en bestemmelse om overføring hører vel så mye hjemme i straffeloven som i lov om psykisk helsevern.

Kristiansand tingrett er videre enig i at det i enkelte spesielt alvorlige saker kan være behov for at retten fastsetter opphold i lukket institusjon og med en minstetid. Adgangen bør imidlertid begrenses saklig til å gjelde visse alvorlige krenkelser eller fare for dette.

Kristiansand tingrett

Yngve Svendsen
Sørenskriver

